

e-ISSN: 1694-8653

№2/2023, 18-26

УДК:

DOI: [10.52754/16948653_2023_2_3](https://doi.org/10.52754/16948653_2023_2_3)

**КЫРГЫЗ-ТАЖИК ЧЕК АРА КОНФЛИКТТЕРИ: УЧУРДАГЫ АБАЛЫ ЖАНА
КЕЛЕЧЕГИ (БАТКЕН ОБЛУСУНА БОЛГОН ИЛИМИЙ ЭКСПЕДИЦИЯНЫН
ЖЫЙЫНТЫГЫНЫН МИСАЛЫНДА)**

КЫРГЫЗСКО-ТАДЖИКСКИЙ ПОГРАНИЧНЫЙ КОНФЛИКТ: ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ И
ПЕРСПЕКТИВЫ (НА ПРИМЕРЕ РЕЗУЛЬТАТОВ НАУЧНОЙ ЭКСПЕДИЦИИ В
БАТКЕНСКУЮ ОБЛАСТЬ)

KYRGYZ-TAJIK BORDER CONFLICT: CURRENT STATE AND PROSPECTS (ON THE
EXAMPLE OF THE RESULTS OF A SCIENTIFIC EXPEDITION TO THE BATKEN REGION)

Бөтөнөев Жолдошбек Советбекович

Ботоноев Жолдошбек Советбекович

Botonoev Zholdoshbek Sovetbekovich

т.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.и.н., доцент, Ошский государственный университет

candidate of historical sciences, associate professor, Osh State University

Эркебаев Элес Мизанович

Эркебаев Элес Мизанович

Erkebaev Eles Mizanovich

ф.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ф.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Osh State University

Гимазитдинов Ильдус Рашитович

Гимазитдинов Ильдус Рашитович

Gimazitdinov Ildus Rashitovich

с.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.и.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Osh State University

Носиров Шерзодбек Исматуллаевич

Носиров Шерзодбек Исматуллаевич

Nosirov Sherzodbek Ismatullaevich

Улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

Старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior lecturer, Osh State University

Матназаров Султанбек Абдикаримович

Матназаров Султанбек Абдикаримович

Matnazarov Sultanbek Abdikarimovich

Окутуучу, Ош мамлекеттик университети

Преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

КЫРГЫЗ-ТАЖИК ЧЕК АРА КОНФЛИКТТЕРИ: УЧУРДАГЫ АБАЛЫ ЖАНА КЕЛЕЧЕГИ (БАТКЕН ОБЛУСУНА БОЛГОН ИЛИМИЙ ЭКСПЕДИЦИЯНЫН ЖЫЙЫНТЫГЫНЫН МИСАЛЫНДА)

Аннотация

Бул илимий макалада 2022-жылдын 10-11-февраль күндөрү Баткен облусунун Тажикстан Республикасы менен чектешкен аймактарындагы чекара конфликттеринин келип чыгышынын себептерин аныктоо максатында Ош мамлекеттик университетинин Чыгыш таануу илим-изилдөө институту менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Түштүк бөлүмүнүн гуманитардык жана аймактык изилдөөлөр институтунун тарыхый-маданий мурастар бөлүмүнүн илимий кызматкерлери, студенттер жана магистранттардан турган жалпы 15 адамдан түзүлгөн илимий экспедициянын ишинин жыйынтыгы анализге алынып, илимий макала катары берилди.

Ачык сөздөр: Кыргызстан, Тажикстан, чек ара, анклав, эксклав, демаркация, делимитация, конфликт.

КЫРГЫЗСКО-ТАДЖИКСКИЙ ПОГРАНИЧНЫЙ КОНФЛИКТ: ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ (НА ПРИМЕРЕ РЕЗУЛЬТАТОВ НАУЧНОЙ ЭКСПЕДИЦИИ В БАТКЕНСКУЮ ОБЛАСТЬ)

Аннотация

Данная статья является итогом исследовательского анализа и обобщения результатов научной экспедиции, организованной научно - исследовательским Институтом Востоковедения при ОшГУ и Институтом гуманитарных наук и регионоведения при ЮО НАН КР, организованной 10-11 февраля 2022 года. Целью экспедиции выступало исследование причин и обстоятельств приграничных конфликтов в сопредельных приграничных районах Баткенской области КР и Республики Таджикистан.

Ключевые слова: Кыргызстан, Таджикистан, граница, анклав, эксклав, демаркация, делимитация, конфликт..

KYRGYZ-TAJIK BORDER CONFLICT: CURRENT STATE AND PROSPECTS (ON THE EXAMPLE OF THE RESULTS OF A SCIENTIFIC EXPEDITION TO THE BATKEN REGION)

Abstract

This article is the result of a research analysis and generalization of the results of a scientific expedition organized by the Research Institute of Oriental Studies at State University and the Department of Historical and Cultural Heritage of the Institute of Humanities and Regional Studies of the southern branch of the National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic, organized on February 10-11, 2022. The purpose of the expedition was to study the causes and circumstances of border conflicts in the adjacent border areas of the Batken region of the Kyrgyz Republic and the Republic of Tajikistan.

Keywords: Kyrgyzstan, Tajikistan, border, enclave, exclave, demarcation, delimitation, conflict..

Киришүү

2022-жылдын 10-11-февраль күндөрү Баткен облусунун Тажикстан Республикасы менен чектешкен аймактарындагы чекара конфликттеринин келип чыгышынын себептерин аныктоо максатында Ош мамлекеттик университетинин Чыгыш таануу илим-изилдөө институту менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Түштүк бөлүмүнүн гуманитардык жана аймактык изилдөөлөр институтунун тарыхый-маданий мурастар бөлүмүнүн илимий кызматкерлери, студенттер жана магистранттардан турган жалпы 15 адамдан түзүлгөн илимий экспедициялык топ Баткен облусунун Ак-Сай, Көк-Таш, Капчыгай, Ак-Татыр, Орто-Боз, Самаркандек, Согмент айылдарында жана Баткен шаарында болушуп, жергиликтүү тургундардан 20 суроодон турган анонимдүү анкеталарды алышып, видео интервьюларды жасашып, жергиликтүү жашоочулардын чыныгы жашоосу менен жеринен таанышып, чекара конфликттерин алдын-алуу, конфликттерди чечүүнүн жолдору боюнча сунуш-пикирлерин угуп келдик.

Социалдык сурамжылоого катышкан респонденттердин жаш курактары 13 жаштагы мектеп окуучуларынан баштап, 75 жаштагы карыларга чейин жетти.

Ош мамлекеттик университетинин Чыгыш таануу илим-изилдөө институту тарабынан демилгеленип, уюштурулган илимий экспедициянын жыйынтыгы менен 2022-жылдын 28-апрелде “Фергана өрөөнүндөгү чекара конфликттери: учурдагы абалы жана келечеги” – деген темада Эл аралык илимий-практикалык конференция офлайн жана онлайн форматында өтүп, кошуна Казакстан, Өзбекстан жана Тажикстан Республикаларынан дагы чекара конфликттери боюнча илимий изилдөөлөрдү жүргүзүп келишкен окумуштуулар атайын баяндамалар менен катышышты.

Эл аралык конференцияга кошуна өлкөлөрдөн сырткары Кыргызстандын бардык аймактарындагы жогорку окуу жайларынан окумуштуулар өздөрүнүн илимий баяндамалары менен катышышып, жалпы 100гө жакын баяндамалар жасалып, конференциянын жыйынтыгында атайын резолюция кабыл алынып, Кыргыз Өкмөтүнүн тиешелүү кызматтарына жөнөтүлүү менен Чыгыш таануу институтунун “Чыгыш таануунун маселелери” илимий журналынан жарык көрүүгө сунушталды.

Илимий экспедицияда жергиликтүү тургундардан алынган анонимдүү анкетанын биринчи суроосу респонденттин анкетаны толтурган күнү, айы жылы, экинчи суроосу Баткен облусунун кайсы району экени суралса, ал эми үчүнчү суроосунан баштап конкреттүү суроолорго орун берилген.

Анкетанын үчүнчү суроосу “Сиздин оюңуз боюнча чекарадагы конфликттер эмне себептен чыгып жатат?” – деп аталып, ага жалпы сурамжылоого катышкан респонденттин токсону (90) чекара маселесинин такталбагандыгынан, он алтысы (16) чекара зымдарынын жоктугунан, он экиси (12) Тажикстан тарабынан провакация болгондугунан десе бир (1) респондент Кыргызстан тарабынан провакация болгондуктан чекара конфликттери чыгып жатат деп жооп беришкен.

Анкетанын төртүнчү суроосу “Сиз жашаган чекара айылындагы Кыргыз Өкмөтү түзгөн шартка канааттанасызбы?” – деген суроого респонденттердин отуз жетиси (37) ооба, толук канааттанам, отузу (30) жок канааттанбайм, кырк сегизи (48) анчалык канааттанбайм деп жооп беришкен.

Ал эми бешинчи суроо “Сиз жашаган чекара айылында балдарыңыздын билим алуусу үчүн түзүлгөн шарт сизди канааттандырабы?” – деген суроого респонденттердин жетимиши

(70) ооба канааттандырат, он сегизи (18) жок канааттандырбайт, отуз төртү (34) анчалык деле канааттандырбайт деп жооп беришкен.

Сурамжылоонун алтынчы суроосу “Сиз жашаган чекара айылында дарылануу үчүн түзүлгөн шарт сизди канааттандырабы?” – деген суроого респонденттердин кырк алтысы (46) ооба канааттандырат десе, отуз беши (35) жок канааттандырбайт, отуз сегизи (38) анчалык канааттандырбайт деп жооп беришкен.

Жетинчи суроо “Сиз жашаган чекара айылында таза суу маселеси чечилгенби?” – деп аталып, ага респонденттердин кырк жетиси (47) ооб, толук чечилген десе, отуз үчү (33) жок чечилген эмес, отуз сегизи (38) жарым-жартылай чечилгендиктерин билдиришкен.

Ал эми “Сиз жашаган чекара айылында үй-жайын сатып, башка аймактарга көчүп кеткендер барбы?” – деп аталган сегизинчи суроого респонденттердин жетимиш экиси (72) ооба, бар. Бирок, андайлардын саны абдан аз десе, отуз экиси (32) ооба, бар. Бирок, андайлардын саны абдан көп, он беши (15) жок. Баары ушул жерде эле жашашат деп жооп беришкен.

Анкетанын тогузунчу (9) суроосу “Сиз өзүңүздүн айылда канчалык деңгээлде коопсуз жашайм деп эсептейсиз?” – деп аталып, ага жалпы сурамжылоого катышкан респонденттердин кырк бири (41) толук коопсуз жашайм, эч кандай коркунуч жок деп жооп беришсе, элүү үчү (53) абдан кооптуу, коркунучта жашайм десе, ал эми жыйырма тогузу (29) өзүм жашаган айылдан башка жерге көчүп кетүүнү пландап жатам деп жооп беришкен.

Сурамжылоодогу онунчу суроо “Сиз өзүңүздүн жашаган айылыңыздын келечегин кандай элестетесиз?” – деп талып, ага респонденттердин жетимиш үчү (73) келечеги кең, жакшы элестетем десе, жыйырма беши (25) келечеги жок, жакшы элестете албай, он сегизи (18) айылда жашоо үчүн шарт жок, башка жакка көчүүнү пландап жатам деп жооп беришкен.

“Сиз жашаган айылыңызда кайсы телеканалдар көрсөтөт?” – деген он биринчи суроого токсон бир (91) адам Кыргызстандын бардык телеканалдары көрсөтөт, жыйырма алтысы (26) КТРК менен ЭлТРди гана көрөбүз, бир (1) адам Өзбекстан менен Тажикстандын телеканалдарын көрөбүз десе, бир (1) адам Кыргызстандын телеканалдарын көрө албайбыз деп жооп берген.

Анкетада көрсөтүлгөн “Сиз жашаган айылыңызда интернет барбы, ылдамдыгы кандай?” – деген он экинчи суроого респонденттердин сексен төртү бар, абдан жакшы иштейт десе, алтоо (6) жок, жыйырма сегизи (28) бар, бирок абдан начар иштейт деген баасын беришкен.

“Сиз жашаган айылда контрабанда менен алектенгендер барбы?” – деген он үчүнчү суроого респонденттердин жыйырма (20) ооба, бар. Абдан көп десе, жыйырма беши (25) жок, контрабанда менен эч ким алектенбейт, алтымыш алтысы (66) билбейм, кабарым жок деген жоопторун беришкен.

Сурамжылоонун он төртүнчү суроосу “Сиз жашаган айылда буша чейин Тажикстанга жана Өзбекстанга мыйзамсыз түрдө товарларды киргизип, ал жактан бизше алып чыгып жүргөндөр болгонбу?” – деген суроого отуз бир (31) адам ооба, болгон. Андайлардын саны абдан көп болчу десе, он адам (10) жок, андайлар буга чейин болгон эмес, азыр деле жок, элүү үч (53) адам билбейм, кабарым жок, жыйырма үч (23) адам анча-мынча бирин-серин болгон деп жооп беришкен.

“Сиз Кыргызстан менен Тажикстандын ортосунда чекарада конфликт чыккан учурда кыргыз чекарачылары мени коргой алат деген ишеничиңиз канчалык деңгээлде?” – деген анкетадагы он бешинчи суроого элүү (50) адам абдан жогору, бизди чекарачыларыбыз бизди

толук коргой алат десе, тогуз (9) адам тап-такыр ишеничим жок, бизди коргой албайт, элүү тогуз (59) адам билбейм, канчалык деңгээлде коргой алаарын деп жооп беришкен.

Анкетадагы он алтынчы “Сиз ушул күнгө чейин Тажикстан менен болгон чекара конфликттеринде жабыр тарттыңызбы?” – деген суроого респонденттердин алтоо (6) ооба, абдан жабыр тарттым. Жакындарымдан айрылдым. Үй-жайым өрттөндү десе, сегизи (8) жок, бир дагы жолу жабыр тартканым жок, кырк (40) адам ооба, моралдык-психологиялык жактан жабыр тарттым деп жооп беришкен.

Социалдык иликтөөнүн он жетинчи суроосу “Тажикстан менен чекара маселелерин чечүүдө кээ бир талаштуу болгон жерлерди алмашуу жолу менен чечүүгө сиздин пикириңиз кандай?” – деп аталып, ага респонденттердин он сегизи алмашуу жолу менен чечүүгө мен макулмун десе, элүү үчү (53) алмашуу жолу менен чечүүгө мен тап-такыр каршымын, элүүсү (50) элдин пикирин эске алуу аркылуу, алмашуу менен чечкенге макулмун деп жооп беришкен.

“Тажикстан менен чекара конфликттерин алдын-алууда жана чечүүдө жергиликтүү бийликтин ишмердүүлүгүнө кандай баа бересиз?” – деген он сегизинчи суроого, респонденттердин кыркы (40) жогору баа берем, абдан жакшы иштеп жатышат десе, алтымыш сегизи (68) төмөн баа берем, эч кандай иш жок, конфликт чыккандан кийин иштешет деген бааларын беришкен.

Анкетанын он тогузунчу суроосу “Тажикстан менен чекаралаш айылдарда жашагандарды кыргыз Өкмөтү канткенде алар башка аймактарга көчүп кетпейт деп ойлойсуз?” – деп аталып, ага сурамжылоого катышкандардын токсон үчү (93) чекара маселесин толук чечкенде десе, он сегизи (18) чекара маселеси чечилбей эле, бирок Өкмөт жашоо үчүн толук шарт түзсө эч ким эч жакка көчүп кетпейт эле деген пикирин билдиришкен.

Ал эми анонимдүү анкетанын акыркы жыйырманчы суроосу “Кыргыз-тажик чекара маселеси жакынкы бир-эки жылда толук чечилет деп ойлойсузбу же тап-такыр чечилбейби?” – деп аталып, ага сурамжылоого катышкан жалпы респонденттердин алтымыш тогузу (69) бир-эки жылда чечилет деп ойлойм деген позицияларын билдиришсе, кырк беш (45) респондент чекара конфликттеринин чечилишине көзүм жетпейт деп баа беришкен.

Өзүңүздөргө маалым болгондой мына ушул анкетадан алынган жоопторго карап эле Баткен облусунун Баткен районунун чекара айылдарындагы калктын социалдык-экономикалык жана саясий абалы кандай экендигин, коопсуздук маселеси кандай курч экендигин, жергиликтүү тургундардын чекара конфликттерин кыска мөөнөттө чечип, тынч, коопсуз жашоого болгон үмүттөрү чоң экендигин көрүүгө болот.

Бул сурамжылоого Баткен районунун Ак-Сай айылынан жалпы элүү тогуз (59) адам катышса, алардын жыйырма экиси (22) он үч (13) жаштагы, он бири (11) он төрт (14) жаштагы, ону (10) он беш (15) жаштагы, алтоо (6) 16 жаштагы, алтоо (6) он жети (17) жаштагы мектеп окуучулары болсо, бирөө жыйырма үч (23), бирөө отуз үч (33), бирөө (1) кырк эки (42), бирөө (1) элүү тогуз (59) жаштагы тургундар болду.

Тилекке каршы Ак-Сай айылынын тургундарынын көпчүлүгү социалдык сурамжылоого катышуудан кескин түрдө баш тартышты. Алардын мындай баш тартууларын өздөрүнүн аттарын атагылары келбеген жергиликтүү тургундар жергиликтүү бийлик өкүлдөрүнүн, өзгөчө күч структураларынын өкүлдөрүнүн суракка алуулары, кимдер менен сүйлөштүң, эмне деп маалымат бердиң? деген сыяктуу суроолору көп болот деп жооп берүүдөн баш тартышкан.

Мисалы Ак-Татыр айылынан дагы жалпы сурамжылоого элүү тогуз (59) адам катышса, анын ичинен он беш (15) жаштагы үч (3), он алты (16) жаштагы бир (1), он жети жаштагы (17)

бир, он тогуз (19) жаштагы бир (1), жыйырма төрт (24) жаштагы бир (1), жыйырма жети (27) жаштагы бир (1), жыйырма тогуз (29) жаштагы бир (1), отуз жаштагы (30) үч (3), отуз эки (32) жаштагы төрт (4), отуз үч (33) жаштагы бир (1), отуз төрт (34) жаштагы бир (1), отуз беш (35) жаштагы бир (1), отуз жети (37) жаштагы үч (3), отуз сегиз (38) жаштагы бир (1), кырк (40) жаштагы төрт (4), кырк бир (41) жаштагы бир (1), кырк эки (42) жаштагы эки (2), кырк үч (43) жаштагы бир (1), кырк беш (45) жаштагы үч (3), кырк сегиз (48) жаштагы тогуз (9), элүү (50) жаштагы бир (1), элүү бир (51) жаштагы эки (2), элүү беш (55) жаштагы эки (2), элүү алты (56) жаштагы бир (1), алтымыш төрт (64) жаштагы алты (6), алтымыш беш (65) жаштагы бир (1), алтымыш сегиз (68) жаштагы эки (2), жетимиш беш (75) жаштагы бир (1) адам болгон.

Мындан сырткары, социалдык иликтөөгө Көк-Таш, Самаркандек, Капчыгай, Сөгмент айылдарынын жана Баткен шаарынын тургундары дагы катышышып, өз пикирлерин билдиришкен.

Социалдык иликтөөлөрдү жүргүзүүдө респонденттердин жаш курактары, улуту, жынысы дагы абдан чоң мааниге ээ экендиги баарыңыздарга маалым.

Жогорудагы цифралардан эле сиздер өз алдыңыздарча дагы тыянак чыгарсаңыздар болот.

Жыйынтыктап айтканда Фергана өрөөнүндөгү чекара маселелери бүгүнкү күндөгү эң актуалдуу маселеге айланганы, аны токтоосуз түрдө чечүү учур талабы экени Кыргызстандын эле эмес, Тажикстан жана Өзбекстан Республикаларынын жарандарынын жана Өкмөт өкүлдөрүнүн дагы пикиринен билүүгө болот.

Фергана өрөөнүндөгү чекара конфликттеринин келип чыгышын жана аларды чечүүнүн жолдорун илимий жактан изилдөө үчүн дагы да көптөгөн илимий экспедицияларды уюштуруу зарыл деп эсептейбиз.

Колдонулган адабияттар

1. Аламанов С.К. Краткая история и опыт решения пограничных проблем Кыргызстана. – Бишкек, 2005.
2. Алексей Гуня, Ян Кёлер, Кристоф Цюрхер. Эмпирические исследования локальных конфликтов. Часть 1. Введение в методологию и методы полевых исследований. Москва-Берлин 2008.
3. Вся Азия. Географический справочник. –М., 2003. С. 147.
4. Жумабаев Б. Памир Улуу державалардын ортосундагы геосаясий күрөш. –Бишкек, 2009.
5. http://www.azattyk.kg/content/kyrgyzstan_tadjikistan. Чек араны кимдер, кандайча аныкташкан? Жарыяланган учуру: 05.11.2010
6. http://www.azattyk.kg/content/kyrgyzstan_tadjikistan. Кыргыз-Тажик чек арасын тактоо кыйын жана узак. Жарыяланган учуру: 17.11.2011
7. Илимий экспедициянын материалдары. 10-11-февраль, 2022-жыл, Баткен.
8. Кулдышева, Г., & Мирзакаримов, Ф. (2023). Пограничная безопасность в системе национальной безопасности Кыргызской Республики. *Вестник Ошского государственного университета*. *Право*, 1(1), 86-96. https://doi.org/10.52754/16948661_2022_1_9. EDN: OAILPA.

9. Аликулов, Б.М. Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарына ылайык мамлекеттин аймагынын укуктук режими / Б. М. Аликулов // *Вестник Ошского государственного университета*. – 2021. – Vol. 2, No. 3. – P. 272-278. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_3_272. – EDN: AXSIXZ.

ТИРКЕМЕЛЕР:

Таблица №1

Баткен облусуна болгон илимий экспедициянын жыйынтыгы / сандык көрсөткүчтөр менен

№	«А» варианты	«Б» варианты	«В» варианты	«Г» варианты
1				
2				
3	90	16	12	1
4	37	30	48	1
5	70	18	34	1
6	46	35	38	0
7	47	33	38	0
8	72	32	15	0
9	41	53	29	0

Баткен облусуна болгон илимий экспедициянын жыйынтыгы / сандык көрсөткүчтөр менен

№	«А» варианты	«Б» варианты	«В» варианты	«Г» варианты
10	73	25	18	0
11	91	26	1	1
12	84	6	28	0
13	20	25	66	0
14	31	10	53	23
15	50	9	59	0
16	6	8	40	0

17	18	53	50	1
----	----	----	----	---

Баткен облусуна болгон илимий экспедициянын жыйынтыгы / сандык көрсөткүчтөр менен

№	«А» варианты	«Б» варианты	«В» варианты	«Г» варианты
18	40	68	15	0
19	93	18	0	0
20	69	45	0	0